

ШАР ПЛАНИНА

иден национален парк

Шар Планина, еден од најголемите и највисоките планински масиви во Република Северна Македонија, се протега во северо-западниот дел на земјата, на границата со Косово и Албанија. Во македонскиот дел е распространета на 841 km (од вкупно 2480 km²), со надморска височина од 630 m до највисокиот врв – Титов Врв на 2748 m.

Наша најголема ризница со биолошка разновидност

Република Северна Македонија
Министерство за животна средина
и просторно планирање

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Mjedisit Jetësor
dhe Planifikimit Hapësinor

Локалното население и природата на Шар Планина

Благодарение на вековното присуство на луѓето и нивната нераскинлива врска со природата, денес Шар Планина е извонредно богата од аспект на предели со пространи пасишта, но и предели со шуми, ливади и мали овоштарници. Денешните пасишта на Шар Планина се обликувани со помош на вековните традиционални практики на овчарството. Сточарството со низок интензитет придонесува за опстанок на богатите растителни заедници на природните пасишта и одржување на нивната биолошка разновидност. На Шар Планина се наоѓаат едни од последните живи села на надморска височина над 1000 метри каде населението се занимава со земјоделство и сточарство. Таки се: Вејце, Вешала, Бозовце и др. Покрај ова, на локалното население добро му се познати и шумските плодови и лековитите растенија кои се важни екосистемски услуги што ги нуди Шар Планина. Тие најчесто се собираат за продажба и сопствена употреба.

ЖИВЕАЛИШТА И ЕКОСИСТЕМИ

Присуството на човекот низ вековите и традиционалните практики придонеле на Шар Планина да се разликуваат голем број живеалишта. Флористичкото богатство, големината на масивот, релативната и апсолутната надморска височина, разновидноста во геолошките формации, геолошко-историскиот развој прават планината да се одликува со висока разновидност на екосистемите, водни, голем број шумски, тревести, влажни, карпести екосистеми итн. Според класификацијата на Директивата на Европската Унија за хабитати досега се одредени вкупно 14 типови на живеалишта на Шар Планина.

ВОДИ

Шар Планина е трета по ред на Балканот по бројот на глацијални езера – вкупно 30, од кои 21 се постојани. Најголемо е Боговинското Езеро со длабочина од 4–5 м. Од највисоките делови на Шар Планина кон доното на Полог се спуштаат голем број слапови и водопади, од кои најмарканти се оние на Вратничка Река. Пена е најголема притока на Вардар, на чие сливно подрачје припаѓаат речиси сите реки на оваа планина. На Шар Планина има околу стотина извори, од кои изворот во циркот на Големото Езеро се наоѓа на највисока надморска височина од 2460 м.

ШУМИ

Најзастапени се буквите, смрчевите и смрчево-еловите шуми. На Шара има и мали површини со моликови шуми. Најзначајните локалитети со смрчеви шуми во Северна Македонија се на Церипашина, Плат и Долна Лешница. Покрај нив, значајни се и еловите, елово-смрчевите, елово-буквите и моликовите шуми со остатоци од муничкови состоини. На Шар Планина се среќаваат и други значајни видови како што се: питомиот костен, горскиот јавор, балканскиот јавор, црвениот бозел и др.

ПАСИШТА

Огромните пространства на планински и високопланински (алпски) пасишта се обележје на Шара. Особено јужниот дел на планината (Морава, Лера, Фудан, Ничпурска и Богдевска Планина) е целосно покриен со субалпска пасишна вегетација. Заради флористичкото богатство на пасиштата и ливадите, од овој регион произлегуваат најквалитетните млечни производи.

ПРЕДЕЛИ

Најзначаен и највисок вреднуван предел на Шар Планина е пределот на елово-смрчеви шуми, потоа високопланинските предели на карпи и камењари (особено пределот на варовнички карпи и камењари), пределот на високо-планински пасишта на варовник, Шарпланински рурил предел, пределот на мезофилни широколисни шуми и пределот на високопланински пасишта на силикат.

ФЛОРА

Шара претставува важен балкански и европски центар на високопланинскиот ендемизам. На Шар Планина се регистрирани дури 1260 видови васкуларни растенија од кои 32 вида се ендемични и 269 вида се мовови. Откриени се вкупно 662 силикатни алги – дијагомеи, од кои 18 се ендемични, а 94 потенцијално нови за науката. Присуството на овие видови е поврзано со чисти води и низок степен на загадување.

ГАБИ И ЛИШАИ

Во моментот, од Шар Планина се познати 517 видови габи и 160 видови лишаи. Околу 80 видови габи можат да се користат за човекова исхрана, а 33 се сметаат за значајни од аспект на биолошката разновидност.

ЦИЦАЧИ

Вкупно 58 % од вкупната фауна на цицачи во Северна Македонија се среќаваат и на Шар Планина. Од аспект на заштита, значајни се ендемичните видови: високопланинска полјанка, глушчето камењар и реликтната кртица, но и крупните цицачи кафеавата мечка, балканскиот рис и дивокозата. Прогласувањето на Шар Планина за национален парк ќе има значајно влијание и во зачувувањето на критично загрозениот балканскиот рис, кој се среќава во јужните делови на Шар Планина.

ПТИЦИ

На Шар Планина се идентификувани 128 видови птици. Во минатото, на Шар Планина биле присутни денес исчезнатите брадест и црн мршојадец, како и големиот тетреб. Од мршојадците се забележуваат египетскиот, кој е загрозен според Црвената листа на IUCN и белоглавиот, кој не се гнезди на планината.

ПАЈАЦИ И ИНСЕКТИ

Два вида пајаци од вкупно 266 регистрирани на Шар Планина се ендемични. Според последните истражувања, вкупниот број регистрирани инсекти на Шар Планина изнесува 1847. Голем број ендемични видови се забележани кај редовите пролетници, правокрилци, дрвеници, мрежокрилци, водни молци, двокрылци и тврдокрылци. По бројност, најголем ендемизам од овие видови е забележан кај тврдокрылците со вкупно 69 видови. Шар Планина е исклучително богата планина со пеперутки. Регистрирани се вкупно 963 видови од кои еден е балкански ендемит. Од дневните пеперутки присутни се 176 таксоно, односно 86 % од сите дневни пеперутки регистрирани на целата територија на Република Северна Македонија.

ВОДОЗЕМЦИ И ВЛЕКАЧИ

Од вкупно 15 видови водоземци во Северна Македонија, 11 се среќаваат на Шар Планина, додека од влекачите, застапени се 17 видови, што е половина од вкупниот број во државата.

РИБИ

Рибите на Шар Планина се слабо проучени, но се знае дека популацијата на македонската пастрмка е под силен притисок од човекот, бидејќи е подложна на спортски риболов со нелегални методи на ловење и изградба на бројни мали хидроелектрани. Македонската пастрмка е и балкански ендемичен вид.

АВТОХТОНИ РАСИ

Значајни обележја на Шар Планина се локалната раса куче – шарпланинско, како и овцата шарпланинка.

Туризмот на Шар Планина

Географските карактеристики на Шар Планина, природните вредности, како и богатото културно и историско наследство се одлична основа за развој на руралниот туризам, разни спортови и рекреативни активности. Општините во Полошкиот Регион гледаат огромен потенцијал во развојот на зимскиот скијачки туризам на нивната територија, особено општините Тетово и Боговинје. На територијата на Тетово се наоѓа најпознатиот зимски рекреативен центар во земјата – Попова Шапка, сместен во близина на истоимениот планински врв (1780 м). Во рамки на авантуристичкиот туризам развиени се планинарењето и парагладирањето, а во идниот национален парк постојат услови и за планинско трчање, кампување, планински велосипедизам, јавање коњи, алпинизам, а во зимски услови движење со дрезги, качување по мраз и др. Од аспект на рурален туризам, значаен развој во последните 10 години е забележан во селата Јеловце (Горно и Долно), Пожарене, Урвич, Јеловјане, Лисец, Бозовце, Варвара, Лешок, Беловиште и Вратница. Се одгледуваат органски производи и се практикува традиционалното чување добиток. Во идниот национален парк посебен акцент и поддршка во поглед на развивање на руралниот туризам би требало да имаат селата како Бозовце, Вешала, Вејце, Брезно, Јеловник, Беловиште, Вратница, Сетоле и Првце како места кои се наоѓаат во границите на заштитеното подрачје.

Шар Планина како иден национален парк

Иницијативата Шар Планина да стане национален парк е стара повеќе децении. Последните години оваа иницијатива доживува институционален прогрес со подготовката на „Студија за валоризација на Шар Планина“ (2020) и со прифаќање на Одлуката за прифатливоста на предлогот за прогласување на дел од Шар Планина за заштитено подрачје во категорија II – национален парк од страна на Владата (05.05.2020), согласно Законот за заштита на природата. Министерството за животна средина и просторно планирање е во процес на подготовка на предлог закон за Шар Планина, кој согласно законската регулатива ќе биде јавно достапен за увид и коментари од засегнатата јавност до конечно завршување на постапката со усвојување во Собранието на Република Северна Македонија и прогласување на Шар Планина за национален парк*.

*Во согласност со член 72 од Законот за заштита на природата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 67/04 со измени и дополнувања), националниот парк е просторно претежно неизменето подрачје на копно или вода со особени повеќекратни природни вредности, кое опфаќа еден или повеќе сочувани или незначително изменети екосистеми, а првенствено е наменет за зачувување на изворното природно, културно и духовно богатство. Националниот парк има научно-истражувачка, културна, воспитно-образовна и туристичко-рекреативна намена.

Административна поделба и граници на паркот

Територијата на идниот национален парк, административно припаѓа на седум општини, и тоа: Општина Јегуновце, Општина Теарце, Општина Тетово, Општина Боговиње, Општина Врапчиште, Општина Гостивар и Општина Маврово и Ростуше. Најголем дел од површината припаѓа на Општина Тетово (220,3 km²), а најмал дел (26,4 km²) на Општина Маврово и Ростуше. Според предлогот, во границите на идниот национален парк Шар Планина ќе влезат 8 села, додека воспоставувањето на заштитеното подрачје директно или индиректно ќе влијае врз 94 села и два града во Полошкиот Регион. Во зоната за активно управување и строгата зона на заштита, нема населени места, додека во зоната за одржливо користење се наоѓаат селата: Бозовце, Бродец, Вејце, Вешала, Сетоле, Једоарце, Горно Јеловце и Првце.

Природата на Шар Планина заслужува да биде зачувана

Заради исклучителните природни вредности, делови од Шар Планина се идентификувани како еден од најзначајните подрачја за зачувување на природата на национално, регионално и европско ниво. Шар Планина на национално ниво е идентификувана како значаен орнитолошки локалитет, значајно растително подрачје и значајно подрачје за перепутки. Дел од Шар Планина е вклучен во националната Емералд мрежа, која произлегува од обврските на државата за имплементација на Конвенцијата за заштита на дивниот свет и природните живеалишта во Европа (Бернска Конвенција). Шар Планина претставува потенцијално идно Натура 2000 подрачје, со високи природни вредности, но за потврда на истите, неопходно е да се реализираат повеќегодишни научни истражувања за присуство на живеалишта и видови од значење за ЕУ, во согласност со ЕУ директивите за живеалишта и птици. Освен богата биолошка разновидност, оваа планина е особено значајна по уникатните предели кои се формирале со векови и како резултат на традиционалното сточарство и од аспект на агробиодиверзитетот, домашните раси и извонредно богатите пасишта.

Оваа брошура е изработена во рамки на јавната кампања за прогласување на Шар Планина за национален парк поддржана од проектот финансиран од Глобалниот фонд за животна средина „Постигнување на заштита на биолошката разновидност преку создавање и ефикасно управување со заштитените подрачја и интегрирање на биолошката разновидност во планирањето на користење на земјиштето“ (STAR5), кој се имплементира преку Програмата за животна средина на Обединети Нации (УНЕП), а Министерството за животна средина и просторно планирање е главен партнер и корисник. Јавната кампања за прогласување на Шар Планина за национален парк се спроведува со поддршка на Центарот за едукација и развој – ЦЕД, Теарце како локален партнер, во соработка со Македонско еколошко друштво и платформата „Пријатели на Шара“ и партнерските невладини организации потписници на Меморандумот за соработка.